

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Ulvåsa under medeltid och Vasatid

Lovén, Christian

Fornvännen 1995:1, 49

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1995_049

Ingår i: samla.raa.se

Debatt

Ulvåsa under medeltid och Vasatid

I *Fornvännen* 1994:2 har Agneta von Essen gjort en förtjänstfull utredning av den heliga Birgittas gård Ulvåsas läge under olika tider. Tre platser är intressanta: den befästa ruinen S:ta Brittias näs, den nuvarande herrgården samt en plats som kallas Brittås. Jag har tidigare, om än med en brasklapp, framfört tolkningen att Ulvåsa i tur och ordning låg vid Brittås, S:ta Brittias näs och den nuvarande platsen. von Essen finner att ordningen istället har varit S:ta Brittias näs, Brittås och den nuvarande gårdsplatsen. Under arbetet med ett större verk om de svenska medeltidsborgarna har jag kommit att luta åt samma uppfattning, men det har bara varit grundat på allmänna överväganden. von Essen ger nu belägg för att Brittås kallas Gamla gården i slutet av 1500-talet, då man flyttade till nuvarande platsen. Därigenom finns det knappast några skäl att betvivla hennes uppfattning om ordningsföljden, och ett tvistefrå är undanröjt. Då vi har få belägg för sätesgårdsflyttningar under den svenska medeltiden, och Ulvåsa är en av de intressantaste, vill jag foga ett par randanmärkningar till von Essens framställning.

I antikvitetsrannsakingarna 1667 beskrivs en källare skyddad av en vallgrav, belägen »uppå ... Vlfåsas ägor, uppå een udde Väster om gården Hångernäs be:t (= benämnd)». von Essen krånglar till saker genom att uppfatta detta som att udden låg väster om Hångernäs, och finner att källaren låg vid Brittås. Ordet *gården* syftar emellertid på Ulvåsa, inte Hångernäs (även om den nutida läsaren tycker att det fattas ett kommatecken), och rannsakingarnas beskrivning stämmer mycket bra med lämningarna på S:ta Brittias näs. Den försvunna bebyggelsen Hångernäs, belagd bara på 1500-talet, måste därför ha legat nära dessa lämningar. Detta är f.ö. värt att ha i åtanke om man någon gång kommer att göra nya arkeologiska undersökningar här.

von Essen tolkar Brittås eller Gammalgården som en befäst gård. Motiveringen är att den ligger på en långsträckt flack höjd som enligt geologisk sakkunskap var omfluten på 1300-talet. Med så mycket som 2 m högre vattenstånd i sjön var, enligt mina beräkningar, det omflutna området närmare 1 km långt och 250 m brett. På en så stor ö är emellertid strandlinjen så lång att den inte går att försvara, och om man vill tolka Brittås som befäst måste man förutsätta att vallgravar e.d. har funnits runt själva gårdsbebyggelsen. Inga spår av något sådant syns dock. Det framstår också som obegripligt att man skulle flytta från en befäst gårdplats till en annan som dessutom hade sämre förutsättningar att befästas.

Skälet till att Ulvåsa flyttades från en befäst till en obefäst plats vet vi inte. Traditionen hävdar att det skedde redan under Birgittas tid, alltså troligen bara ett par decennier efter att gården hade anlagts. Några utgrävningsresultat eller annat som bekräftar denna datering finns inte. Bakgrunden till flyttningen finns troligen i stormännens förhållande till kungamakten vid olika tider. Privat borgbyggande krävde kungligt medgivande från åtminstone mitten av 1300-talet (denna sak kommer jag att behandla i annat sammanhang), och hypotetiskt kan man tänka sig att ett återkallat borgbyggnadstillstånd låg bakom flyttningen. Detta kan ha skett under Birgittas livstid, men säkert är det inte. Hennes helgonstatus gjorde att en rik legendflora uppstod, och hon kan ha blivit huvudperson i berättelser som egentligen handlade om andra tider och personer. Det är möjligt att Ulvåsas flyttning istället skedde omkring 1390, då en rad andra befästa stormansgårdar försvann i samband med att drottning Margareta fick makten i landet.

Christian Lovén
Tredje Långgatan 36
413 27 Göteborg